

de hortus, mensen en planten

D.O. Wijnands

Het is een elegant gebruik in de plantensystematiek om nieuw beschreven plantesoorten te noemen naar beroemde voorgangers en tijdgenoten uit het vak. De grondlegger van de huidige methode van naamgeving, de Zweed Linnaeus, schreef hierover in zijn *Philosophia Botanica*: 'Namen van planten die de herinnering levend houden aan verdienstelijke botanici dienen met eerbied behandeld te worden.' Met de *Hortus Botanicus* zijn een aantal botanici van naam verbonden geweest. Over deze mensen en de planten die hun naam dragen handelt dit artikel.

Te weinig kennis

In 1618 was een groep Amsterdamse doktoren en apothekers zo verontrust over de bedroevend geringe kennis van de kruidkunde onder hun collega's, dat zij het stadsbestuur verzochten een 'Hortus Medicus' te stichten waar de juiste planten onder de juiste naam te vinden zouden zijn. Een van de 44 ondertekenaars van het verzoek was Egbert Bodaeus a Stapel. Van zijn hand is het eerste boek over planten van Kaap de Goede Hoop. Het geslacht *Stapelia*, dat hij hierin beschreef, is naar hem genoemd. Een andere rekwirant was Cluyt. Het geslacht *Clutia* is genoemd naar zijn vader, de hortulanus van de Leidse Hortus. Ook *Clutia* komt uit Zuid-Afrika. Nog een medicus die geïnteresseerd moet zijn geweest in een hortus was Willem Piso, inspecteur van het Collegium Medicum waaronder de Hortus later zou ressorteren. Piso was lijfarts van graaf Johan Maurits van Nassau (die van het Mauritshuis in Den Haag). Hij trok met Maurits naar de Hollandse kolonie Recife in Brazilië. Over de planten en dieren van Oost- en West-Indië schreef hij twee boeken. Het geslacht *Pisonia* draagt zijn naam. Linnaeus verbindt

hieraan de opmerking dat het doornige uiterlijk van een aantal *Pisonia*'s goed met het karakter van *Piso* overeenkomt.

In de Plantage

Het duurde nog vele jaren voor de Hortus werkelijk tot stand kwam. Eerst bij het Reguliersklooster, later bij het St.-Pietersgasthuis (nu Binnengasthuis) en ten slotte, in 1682, in de Plantage.

Johan Huydecooper van Maarseveen en Johan Commelin werd de leiding van de tuin opgedragen. De welvarende drogist Commelin bezat zelf een kas op zijn buiten Zuiderhout bij Haarlem, waar hij voornamelijk sinaasappels kweekte, in die tijd een populaire hobby.

Door hun contacten met de Verenigde Oost-Indische Compagnie en de West-Indische Compagnie groeide de collectie Oost- en Westindische en Kaapse planten snel. Vaak waren deze planten nieuw voor de Europese botanici. Van deze nieuwe kostbaarheden werden acquirellen gemaakt, die nu nog in de bibliotheek van de Hortus te zien zijn. Deze planten zijn gebruikt voor een viertal boeken van Johan Commelin en zijn neef Caspar, die botanicus was aan de Hortus van 1696 tot 1731.

Naar deze twee belangrijke Commelins en de onbetekenende zoon van Caspar noemde Linnaeus het geslacht *Commelina*. Linnaeus geeft als reden dat er twee grote Commelins zijn en een kleintje, zoals er ook bij *Commelina benghalensis* twee grote kroonbladeren zijn en een kleintje. (In feite gebruikte de Franse botanicus Plumier de naam *Commelina* al voordat de zoon van Caspar geboren was.) De Commelins hielden zich bezig met exotische planten, de inheemse flora was meer het terrein van prof. Ruysch. Frederik Ruysch is vooral als medicus bekend, zoals door zijn verzameling anatomische preparaten die hij aan tsaar Peter de Grote verkocht. *Dracocephalum ruyschiana*, een Europese soort uit de lipbloemenfamilie, draagt zijn naam, evenals het geslacht *Ruyschia* uit de tropische familie *Marcgraviaceae* (genoemd naar de Duitser Marcgraf, een collega van Willem Piso). In de periode tussen de dood van Johan Commelin in 1692 en de benoeming van diens neef Caspar in 1696 had Peter Hotton de leiding van de Hortus. In Leiden was Hotton waarnemend hoogleraar geweest voor Paul Hermann, die op Ceylon verbleef; in 1696 werd hij daar gewoon hoogleraar na de dood van Hermann.

De waterviolier

Hottons oratie in Leiden is het eerste overzicht van de geschiedenis van de plantkunde. Dat hij over voldoende gegevens beschikte bleek twaalf jaar later bij zijn overlijden. De veilingcatalogus van zijn boeken telt 4349 werken; zelf heeft hij er maar twee geschreven, waarvan er een postuum is uitgegeven. Het geslacht *Hottonia* draagt de naam van

J. Burman

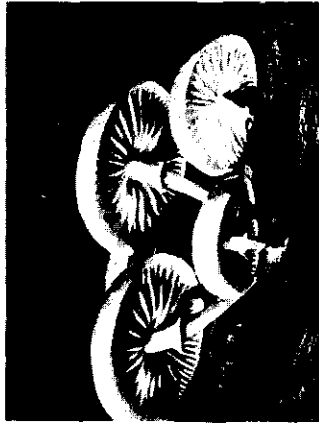
(Foto historische verzameling der Universiteit van Amsterdam)

Burmannia

(Uit Redouté, 'Les Liliacées')

Laboratorium voor
Plantensystematiek en -geografie
WAGENINGEN

C.A.J.A. Oudemans
(Foto historische verzameling der Universiteit van Amsterdam)

Oudemansiella mucida
(Uit Kleyn, 'Paddestoelen, hun vorm en kleur')

deze merkwaardige man. *Hottonia palustris* heeft de toepasselijke Nederlandse naam 'waterviolier'; Hotton was een enthousiast violist, zijn bibliotheek telde 45 muziekboeken. Hij werd in Leiden opgevolgd door de wereldberoemde prof. Boerhaave.

Caspar Commelin en Frederik Ruysch overleden in 1731. Hun opvolger was Johan Burman, die uitsluitend de botanie als leeropdracht kreeg. Tot dan toe was de plantkunde in Amsterdam een onderdeel van de medische wetenschap. De functie van botanicus naast de hoogleraar werd nu niet langer nodig gevonden. Pas in 1969 is weer een afzonderlijke plantensystematicus aan de Hortus benoemd. Burman was 25 jaar oud bij zijn benoeming. Naar hem is de familie Burmanniaceae genoemd, een groep van halfparasitaire tropische planten.

Linnaeus

Burman kreeg in 1735 bezoek van de jonge Zweed Linnaeus, die naar Nederland kwam om in Harderwijk te promoveren op een dissertatie over malaria. Linnaeus kwam in contact met de rijke bankier George Clifffort die later commissaris van de Hortus werd. Clifffort bezat een fraai buiten bij Bennebroek, de Hartekamp, met een grote verzameling exotische planten en dieren. Voor duizend gulden per jaar vond hij Linnaeus bereid zijn collecties te beschrijven. Het resultaat is het beroemde boek de Hortus Clifffortianus. Naar zijn mecenas noemde Linnaeus een geslacht uit de rozenfamilie van het Kaapgebied Clifffortia. Het bestuur van de Hortus werd gevormd door twee of drie commissarissen. Dit waren burgemeesters of andere leden van het Amsterdamse patriciaat. Velen waren eigenaars van fraaie buitenplaatsen aan de binnenduinstrand, meestal met een verzameling exotische gewassen. De maatschappelijke bovenlaag in de achttiende eeuw had kapitalen over voor de plantkunde. Aan dit mecenaat hebben enkele plantengeslachten hun naam te danken. Burgemeester Witsen liet op de Kaap in Zuid-Afrika een groot aantal planten tekenen. Een deel hiervan gebruikte Burman voor zijn boek over de Kaapse flora. Het geslacht *Witsenia* herinnert aan hem.

Ook naar Japan

De Zweed Thunberg, een leerling van Linnaeus, werd door prof. Burman en de patriciërs Ten Hoven, Vrij

J. Commelin

Commelina benghalensis
(Foto Hortus Botanicus Amsterdam)

Temmink, Van de Poll en Deutz in staat gesteld naar Japan te gaan om daar planten te verzamelen voor de Hortus en voor de buitenplaatsen van de geldschietters (respectievelijk Hout en Baan in de Haarlemmerhout, Woestduin bij Heemstede, Velseroog bij Velsen en Roos en Beek bij Velsen). Nederlanders waren in die tijd de enige vreemdelingen die in Japan werden toegelaten, en dan nog alleen op het eilandje Decima bij Nagasaki. Om voor Nederlander door te kunnen gaan bleef Thunberg drie jaar op Kaap de Goede Hoop om de Nederlandse taal te leren. Thunberg bewaarde de namen van zijn begunstigers in de geslachten *Deutzia*, *Pollia* en *Hovenia*.

Koffieplant naar Lodewijk XIV

Een andere gewichtige Amsterdammer was 70 jaar eerder burgemeester Gerbrand Pancras, tevens commissaris van de Hortus van 1698 tot 1716. Pancras ging in 1713 naar Frankrijk om te onderhandelen over een handelsverdrag. Als relatiegeschenk voor Lodewijk XIV nam hij een koffieplant mee uit de Hortus. De koffieplant was hier gekomen door toedoen van Van Horn die in 1690 de koffie uit Arabië naar Oost-Indië bracht en vandaar in 1710 naar onze Hortus.

De Zonnekoning zag het belang van die koffieplant heel goed in. Hij liet de plant verzorgen en vermenigvuldigen in de Jardin du Roi, de Jardin des Plantes van na de revolutie. Vanuit Parijs werd de koffie naar Frans-Guyana gebracht. Hiermee was de basis gelegd voor de koffiecultuur in Zuid-Amerika. De Franse plantensystematicus Decandolle noemde een sectie van het geslacht *Coffea* naar Gerbrand Pancras: *Pancrasea*.

Johan Burman, opvolger van Commelin en Ruysch, werd opgevolgd door zijn zoon Nicolaas en die weer door Nicolaas Bondt. We laten deze periode en het tijdperk Gerard Vrolijk nu rusten. De Hortus was in de tussentijd zelfs een paar maanden huisvesting van de menagerie van koning Lodewijk Napoleon! We komen nu terecht bij prof. W.H. de Vriese, die in 1841 directeur werd. Het bekende geslacht *Vriesea* uit de Bromeliaceae is naar hem genoemd. Vooral door het werk van De Vriese aan de Maleise flora dragen vele soorten uit dat gebied zijn naam.

Victoria regia bloeit

In 1846 volgde prof. F.A.W. Miquel prof. De Vriese op.

W.H. de Vriese
(Foto historische verzameling der Universiteit van Amsterdam)

Vriesea psittacina
(Uit Edwards Botanical Register)

Miquels catalogus van de Hortus telt 6.118 soorten, slechts weinig minder dan tegenwoordig! De periode van Miquel vond haar afsluiting en bekroning in de eerste maal dat de Victoria regia op het vasteland van Europa bloeide in een speciaal voor deze plant gebouwde kas. In 1966 moest deze kas wegens bouwvalligheid worden afgebroken. Zo kwam er een eind aan de periode waarin jaarlijks duizenden de Amsterdamse Hortus bezochten om de Victoria te zien bloeien. Miquel is geëerd in tientallen plantennamen, bij voorbeeld: het geslacht Miquelia, Tilia miqueliana. Miquel werd in 1859 opgevolgd door prof. C.A.J.A. Oudemans. Onder zijn directoraat werd de Hortus in 1877 opgenomen in de Universiteit van Amsterdam, toen het Atheneum werd bevorderd tot Universiteit. Prof. Oudemans was de eerste rector van de Universiteit. Vooral als schimmeldeskundige heeft hij naam gemaakt; het is dan ook passend dat een paddestoel, de porseleinzwam, de naam Oudemansiella draagt.

Hugo de Vries

Oudemans werd opgevolgd door professor Hugo de Vries, een van de geniaalste wetenschapsmensen die de biologie gekend heeft. Hij was een van de grondleggers van de erfelijkheidsleer. Slechts één plantesoort draagt de naam van De Vries, Rhododendron devriesii uit Nieuw-Guinea (de huidige naam is Rhododendron konori). Veel mensen denken dat Vriesea naar prof. De Vries is genoemd. En toen Hugo de Vries op bezoek was bij directeur J.D. Hooker van Kew Gardens, Londen, dacht deze dan ook dat prof. De Vries een zoon was van De Vriese, die op zijn beurt weer een vriend was van Hookers vader, W.J. Hooker, die ook directeur was van Kew Gardens. Verwarring is dus vaker voorgekomen. De Hortus heeft aan Hugo de Vries onder meer de Palmenkas te danken. Deze kas was een deel van de prijs die de gemeente Amsterdam moest betalen om te verhinderen dat De Vries naar Amerika vertrok.

Een bijzondere tuinman

Een van de tuinlieden van Hugo de Vries was Frank N. Meyer, een bijzonder mens. Hij liep naar Italië om de citroenen te zien bloeien. Later heeft hij nog veel meer gelopen. In dienst van het Amerikaanse Office of Foreign Seed and Plant Introduction trok hij te voet door China,

Frank N. Meyer
(Foto Hortus Botanicus Amsterdam)

Juniperus squamata 'Meyeri'
(Foto Pinetum Blijdestein Hilversum)

Siberië, Korea en Japan. Honderden planten heeft hij in Amerika geïntroduceerd, waarvan er vele succesvol in cultuur zijn genomen. Een sering is naar hem genoemd: Syringa meyeri. Ook Juniperus squamata 'Meyeri' herinnert aan deze uitzonderlijke tuinman.

Van vier opvolgers van De Vries heb ik geen plantennamen kunnen vinden: de hoogleraren Verschaffelt, Stomps, Weevers en Van Herk. Uit deze periode stamt wel de naam Gloriosa verschuuri, de enige plant die naar een hortulanus van onze tuin is genoemd. J. Verschuur was hortulanus van 1940 tot 1962. In deze periode hielden vanuit het Hugo de Vrieslaboratorium prof. J. Heimans en dr. P. Vermeulen de plantensystematiek in de Hortus in het oog. Naar prof. Heimans is onder andere de paddestoel Galerina heimansii genoemd en in 1972 werd het geslacht Vermeulenia gecreëerd, een groep uit de orchideeën. Met prof. A.D.J. Meeuse werd in 1966 weer een plantensystematicus directeur. Een Hibiscus uit zuidelijk Afrika draagt zijn naam.

Nog veel onbekend

De lezer heeft misschien de indruk dat in de meer dan twee eeuwen systematische plantkunde na 1753 alle planten inmiddels wel een naam hebben. Die indruk is dan onjuist, al zijn wij wel over de helft. De New Yorkse botanicus Cronquist schatte in 1961 het aantal plantesoorten op een half miljoen, hiervan zijn er ruwweg 300.000 beschreven. De essentiële taak van de plantensystematicus om deze soorten op te sporen, te beschrijven en een naam te geven, zodat ze beschikbaar komen voor wetenschappelijk onderzoek (lieftst nog voor ze aan de mondiale milieuvernietiging ten onder zijn gegaan) is nog lang niet voltooid. De Amsterdamse Hortus zal hierin zijn rol blijven spelen.